

ÍZLÉS ÉS STATISZTIKA

Alig több mint három évvel ezelőtt, a Filmvilág 1964. december elsejei számában két cikk jelent meg, Filmek a statisztika tükrében, illetve A statisztika és a kritikus címmel, amelyek szerzői a mozisztatistikát elemezték. A statisztikai adatok akkor nagyjából azt bizonyították, hogy azokat a filmeket, amelyeket a kritika kedvezően fogadott és megdicsért, nagyon kevesen nézték meg; ellenben a kritika által „levágott” filmek tömegeket vonzottak a moziba. Az Egyiptomi történet csaknem kétfélmillió nézőjével szemben az Oldás és kötésre csak 566 ezren voltak kíváncsiak; az Angyalok földjét alig 600 ezren nézték meg, a Meztelen diplomatát viszont több mint kétfélmillióan.

A három év előtti adatok tehát lényegében azt bizonyították, hogy az „ízlés-olló” két szára igen távol van egymástól, s hogy a közönség zöme műfajok szerint választja ki, mit néz meg és mit nem: ha kiírják a plakátra, hogy „vígjáték”, szinte garantált a másfélmillió néző, ellenben a legjobb filmdrámának is be kell érnie félmillió érdeklődővel.

A köztudatban lényegében azóta is hasonló adatok, illetve arányok élnek. Se szeri, se száma az olyan véleményeknek, amelyek szerint a magyar film jelenlegi nemzetközi sikerei egyáltalán nincsenek szinkronban a hazai közönség érdeklődésével; fesztiváldíjnyertes filmjeink itthon nem aratnak közönségsikert. Pedig éppen a legfrissebb forgalmazási adatok alaposan cáfolják ezt a hiedelmet és arról vallanak, hogy az „ízlés-olló” két szára — ha össze nem is zárult még, de — közelebb került egymáshoz.

Mielőtt a konkrét adatokat vizsgálnánk, számot kell vetnünk azzal a kétségtelen ténnyel, hogy a moziki abszolút nézőszáma Magyarországon

— akárcsak a világon mindenütt — alaposan megfogyatkozott az utolsó évtizedben. Igaz, hogy a mélyponton már túljutottunk, hiszen a televízió elterjedésének első éveiben katasztrófálisan lezuhant abszolút nézőszám a legutóbbi években lassan, de szívósan emelkedik — külföldön is, nálunk is —, de még mindig nem közelíti meg a nyolc-tíz év előtti nagyságrendeket. Érdekes és tanulságos megfigyelni, milyen változásokon ment keresztül az a rendkívül összetett gyűjtőfogalom, hogy „mozinézőközönség”, miképpen rétegződött át és változott meg annak a közönségnek a — természetesen korántsem egységes — igénye, amely ma sikerre visz vagy megbuktat egy filmet a moziban.

Lássuk a tényeket. Az utóbbi két év művészileg kiemelkedő filmjei — vagyis azok, amelyeket a kritikusok többsége elismeréssel fogadott — mostanában hétszázezer-egymillió néző előtt peregtek a mozivászonon. 1967 második feléig az Álmodozások korát 716 697 néző látta, a Húsz órát 729 731, a Szegénylegényeket 963 443 (s néhány hónappal ezelőtt olvastuk, hogy a film egymilliomodik nézőjét köszöntötték a moziban); a Hideg napokat 974 656 ember nézte meg; azóta ennek a filmnek a nézőszáma is meghaladta az egymilliót.

Előbb idéztük az 1964-es statisztikából, hogy akkor a kiemelkedő filmeket átlag félmillióan nézték meg. Vitathatatlan tehát a — talán meglepő, de öröndetes — következtetés: miközben az abszolút nézőszám alaposan csökkent, éppen a legjobb művek látogatottsága — megduplázódott!

S most nézzük a másikat, az úgynevezett szórakoztató műfajt: a vígjátékokat, a látványos kosztümös filmeket, a kalandfilmeket, a krimiket. Az 1965 január elseje óta be-

mutatott magyar filmek között utólrhetetlenül vezet, csaknem hétmillió (!) nézővel, a Kőszívű ember fiai. (Ha ezt a számat kettővel elosztjuk — hiszen kétrészes filmről van szó —, akkor is három és félmillió nézőszámot kapunk.) Második helyen a Tizedes meg a többiek áll a statisztikában: 2 181 865 ember látta. A következő évben, 1966-ban bemutatott magyar filmek között már mindössze három (!) akad — a már említett Szegénylegények és Hideg napok mellett —, amelynek nézőszáma meghaladja az egymilliót: a Butaságom története (1 203 423), a Fény a redőny mögött (1 189 173), valamint az ismét megközelíthetetlenül vezető kétrészes Jókai-film, az Egy magyar nábob—Kárpáthy Zoltán. (A két részt összesen 5 millió, tehát filmenként két és félmillió néző látta a múlt év közepéig.)

Végül az 1967-es filmpremierek között — amelyek adatait meglehetősen korai elemezni, hiszen még az 1966-os filmek sem futottak le teljesen a mozikban — eddig egyetlen film akadt, amelynek nézőszáma meghaladta az egymilliót: a kétrészes Sellő a pecsétgyűrűn. (Összesen 2 844 803 — tehát filmenként mintegy másfélmillió — néző.)

Ha most felidézzük, mit írtak a bemutató idején a statisztika szerint legsikeresebb filmekről a kritikások, igazolódik az előbbi állítás: az „ízlés-olló” két szára közeledett egymáshoz; csökkent az ellentmondás a kritikai siker és a közönségsiker között.

Az állítást a másik oldalról is igazolja, a nagyon is mérsékelt közönségsikert aratott tucatnyi olyan film — vígjáték és dráma egyaránt —, amelyet művészileg elmarasztalt a kritika. A mai közönség tehát már azt a filmet sem feltétlenül nézi meg, amelynek plakátján a „vígjáték” műfaji megjelölés olvasható; többen kíváncsiak egy jó drámára, mint egy gyenge vígjátékra. (Lát-

tuk, hogy néhány év előtt még nem így állott a helyzet.) Az abszolút nézőszám-csökkenés tehát elsősorban a közepes és gyenge filmeket sújtotta óriási mértékben — és műfajuktól csaknem függetlenül —; miközben a művészileg kiemelkedő alkotások látogatottsága emelkedett.

Mi lehet az oka mindennek? Vajon a közönség ízlése fejlődött ilyen gyorsan és ilyen óriási mértékben, avagy a közönség összetétele változott meg?

Azt hiszem, mindkettő. Valószínűleg igaza van Ranódy Lászlónak, aki a Filmművész Szövetség egyik vitaanyagában kifejtette, hogy a „csak-szórakoztatás” funkcióját az utóbbi egy-két évben már nagyrészt a televízió vette át, és fogja átvenni a jövőben méginkább. Mindenki tudja, milyen kihaltak voltak az utcák és üresek a mozik, amikor a tévé a Belphegort közvetítette; s nemcsak nálunk, hanem annakidején Párizsban is. A Belphegor „művészi értékeiről” szót ejteni értelmetlenség volna — tömegsikerét elvitatni lehetetlen. De az is tény, hogy a hasonló jellegű és fajsúlyú filmek, ha moziban vetítik őket, megközelítően sem keltenek ilyen érdeklődést. Noha a krimi műfaja jelenleg, úgy látszik, reneszánszát éli külföldön is, nálunk is — erre utal az idézett statisztikából a Fény a redőny mögött, vagy a Sellő a pecsétgyűrűn viszonylag (mármint a műfaj viszonylatában) magas nézőszáma is —, ám talán nem tévedünk túlságosan, ha úgy véljük, hogy a műfaj *igazi fóruma: a képernyő*. (Figyeljük meg: 1963-ban a Foto Háberre még 1 800 000 néző kíváncsi a mozikban, három évvel később a Fény a redőny mögöttre csak 1 200 000. A több mint félmillió nézőszám-különbözetet még a két film közötti nívókülönbséggel sem magyarázhatjuk, hiszen sok magyar filmnek ösz-

szesen is kevesebb nézővel kellett beérnie félmilliónál...)

Közismert dolog, hogy ma már a családok többségének van televíziója — vagy legalábbis tv-nézési lehetősége —; s ez a helyzet alapvetően befolyásolja a mozik látogatottságát. Igaz, a tévé-néző már nem ül úgy odacövekelve minden lehető alkalommal a képernyő előtt, mint az első időben, amikor a tévé még szenzációszámba ment; azzal mégis számot kell vetni, hogy a televízió tartósan polgárjogot nyert a lakásokban és a hét néhány estjén feltétlenül lefoglalja tulajdonosát. Számos tévé tulajdonos, aki azelőtt üres óráit kitöltendő betévedt a legelső, útjába eső moziba, ma alig mozdul ki otthonról, és csak nagyon kevés film képes őt moziba csábítani. Azt hiszem, főként ezt a — számszerűleg nagyonis jelentős — közönség-réteget veszítették el a mozik; az ő elmaradásuk következménye az abszolút nézőszám csökkenése.

A közönség igényesebb rétegeit azonban nem elégíti ki egymagában a televízió. Ők változatlanul eljárnak moziba, legfeljebb még alaposabban megválogatják, mint azelőtt, hogy mit nézzenek meg. Aminthogy most már nagyon alaposan meggondolja az első nézőtípus is, mihez vált jegyet, ha egyszer mégiscsak kimozdul hazulról. Bizonyára ez az oka, hogy a közepes-átlagos vígjátékok, kalandfilmek, kosztümös filmek nézőszáma zuhant: a televízió óriási szórakozás-kínálatában válogató néző csak akkor megy moziba, ha ott igazán emlékezetes szórakozással kecsegtetik.

S honnan adódhat az a nézőszám-többlet, amely mostanában sikerre viszi a legkiválóbb drámákat, a néhány év előtt csak kevesek igényének tekintett, úgynevezett „művész-filmeket”?

Részint a legjobb ízlésű, legkultúraltabb közönség-réteg — e filmek régi nézőbázisa — változatlanul megmaradt; őket nem tudta magához láncolni a televízió nagyonis vegyes filmműsora. Másrészt — és ez igen fontos tényező! — nagymértékben megnövelte az ilyen igényes nézők számát az utóbbi években felnőtt fiatalok bekapcsolódása, akik már filmesztétikát tanulnak az iskolában, akik filmekről vitáznak a filmklubokban. Sok jogos bírálat éri a filmoktatás módszereit, konkrét gyakorlatát, és bizonyos, hogy a kísérleti fázisban levő középiskolai studium metodikája alaposan megváltozik és fejlődik majd az évek során. De a középiskolai filmoktatásnak, minden hibája ellenére, máris elvitathatatlan az az érdeme, hogy fiatalok tíz- és százazeireiben ébresztette fel az érdeklődést a film mint művészet iránt; fiatalok tíz- és százazeireiből toborzott máris az apák nemzedékénél hozzáértőbb, jó értelemben válogatosabb moziközönséget. S a még mindig nagyon lassan szerveződő, és érthetetlenül döcögve haladó filmklub-mozgalom és artkino-hálózat is érezteti már hatását; napjainkban már önmagában is képes arra, hogy legalábbis megóvja a csúfos bukástól a filmművészet legkiemelkedőbb alkotásait. (Tíz évvel ezelőtt az Országúton — a korszak egyik kimagasló alkotása — „megbukott” nálunk; az utolsó néhány év mozikronikája azonban nem tart nyilván ilyen méltatlan bukást.)

Bizonyos, hogy kibontakozásának még nagyon a kezdetén van az a folyamat, amelynek bizonyos konkrét jeleire próbáltunk rámutatni; ám a moziközönség átrétegződése és a közízlés változása máris olyan kétségtelen tény, amire érdemes odafigyelni.

ZSUGÁN ISTVÁN